

Kenyanska rosor i skuggan av finanskrisen

Kenyas blomsterindustri har vuxit stadigt under 90- och 00-talen men till följd av torka och oro i landet efter valet i december 2007 samt den globala finanskrisen saktade tillväxten av. De senaste årens oroligheter på den globala marknaden har lett till att den svenska handeln med rosor i allmänhet och Fairtrade-märkta rosor i synnerhet, har minskat. Vulkanutbrottet på Island och de flygförbud som gällde de följande veckorna innebar ytterligare tryck på den känsliga kenyanska rosindustrin, som tvingades slänga tonvis med blommor. Konsekvenserna av de senaste årens minskade försäljning av rosor är påtagliga för anställda i den mycket viktiga blomsterindustrin.

Kenyas blomsterindustri är central i landets ekonomi och skapar tiotusentals arbetstillfällen. Men industrin präglas också av en stor problematik med osäkra anställningsvillkor, dåliga arbetsförhållanden, överutnyttjande av vattenresurser och hög användning av bekämpningsmedel. För att adressera dessa problem har Fairtrade sedan 2001 certifierat rosproducenter och bidragit till förbättrade arbets- och levnadsvillkor för de anställda och deras familjer.

Under 2009 ökade försäljningen av Fairtrade-märkta produkter inom samtliga produktgrupper (för vilka det finns Fairtrade-kriterier utarbetade), utom för just rosor. Här minskade försäljningen kraftigt. Denna rapport visar på vikten av att försäljningen av Fairtrade-märkta rosor åter tar fart, vilket ger positiva effekter för såväl människa, djur och natur i östra Kenya.

Bakgrund

Om Kenyas blomstrandindustri

Kenya står för huvuddelen av Afrikas export av snittblommor.¹ Den kenyanska trädgårds- och blomsterindustrin är efter turismindustrin den största näringen.² Tack vare Kenyas internationella länkar genom turismen och postkoloniala band till Storbritannien har blomsterindustrin kunnat expandera starkt. Konsumtionen inom EU är av stor betydelse för Kenya, vars blommor täcker 35 procent av den europeiska marknaden och huvuddelen av den kenyanska exporten går till just denna marknad.³ Storbritannien är den enskilt största importören. Fair Trade Center skrev 2007 att 12 procent av den totala blomimporten till Sverige kommer från Kenya.⁴ I ökad utsträckning köper europeiska importörer idag in snittblommor direkt från låglöneländer som Kenya,

vilket innebär en ökad kontroll av produktionen och tillgången samt lägre kostnader i och med uteblivna prispåslag vid försäljning på marknader i Nederländerna.

Industrin är mycket arbetskraftsintensiv och har skapat många viktiga jobbtillfällen. Enligt rapporter är det huvudsakliga problemet i Kenya inte arbetslöshet utan snarare så kallad "under employment". Miljontals människor är involverade i någon form av produktiv aktivitet och anställning, men inkomsten därifrån överstiger sällan fattigdomsgränsen.⁵ 40 procent av befolkningen lever på mindre än 2\$ per dag.⁶ Blomsterindustrin skapar direkta arbetstillfällen för mellan 50 000-100 000 personer.⁷ Siffrornas variation beror delvis på de anställningstoppar med särskild koncentration kring högtiderna Alla hjärtans dag och Mors dag, vilket präglar produktionen av snittblommor och som står för 30 procent av hela årets produktion.

Den största delen av landets snittblomsproduktion sker på ett koncentrerat område kring sjön Lake Naivasha i Rift Valley, som ger vatten till plantagen där jorden är bördig. Här plockas och paketeras rosorna i buketter innan de går på export. Miljön i området påverkas av den utbredda blomsterindustrin och den påföljande inflyttningen av arbetskraft och –sökande. Många står utanför plantagen och väntar ihop om att få jobb för dagen. En ökad påfrestning på miljön ges också av den utbredda användningen av bekämpningsmedel och en oansvarig vattenförbrukning.

Blommor på den svenska marknaden

De första Fairtrade-märkta rosorna i Sverige kunde köpas till Alla hjärtans dag 2007. Enligt Svensk Handel köpte svenskarna år 2008 fyra miljoner rosor på Alla hjärtans dag, vilket kan jämföras med de sammanlagda 100 miljoner rosor ("konventionella" och Fairtrade-märkta rosor sammantaget) som såldes under hela året.⁸ Under hela 2008 såldes det 13 miljoner Fairtrade-märkta rosor i Sverige.⁹

Arbetsförhållanden för producenter av snittblommor

Blomsterindustrins tillväxt – och dess baksidor

Tillväxten inom den kenyanska blomsterindustrin beror dels på befintliga och väletablerade kanaler ut till den internationella marknaden, men också på den kenyanska regeringens inriktning på marknadsekonomi. Detta har gett förutsättningar för en snabbt växande industri.¹⁰ Frånvaron av regleringar och har inneburit en stor frihet för de ofta utländska plantageägarna som fritt har kunnat utveckla en produktionsmiljö som under två decennier gett stor ekonomisk framgång.

Men i den resultatrika produktionen som i huvudsak fokuserat på ekonomisk expansion genom export har hänsynen till människors välfärd och den omgivande miljön hamnat i skymundan. Det finns i Kenya lagstiftade regleringar till skydd för de anställda¹¹, men de efterföljs inte alltid. UNDP slog 2006 i en rapport fast vikten av att kenyaner ges lika möjligheter till arbete och en tillräcklig inkomst för ett drägligt liv, genom att landet lagstiftar kring minimilöner och skatter.¹²

Brister i produktionen uppmärksammas

I mitten av 90-talet började stora brister i produktionen av blommor att uppmärksammas, gällande arbetsförhållanden och miljöproblem. En av de frågor som lyftes fram gällde osäkra och tillfälliga anställningar. I och med en stor variation i efterfrågan över året och exportindustrins känslighet för globala ekonomiska svängningar är det svårt att få en regelbunden anställning. 65 procent av de anställda inom blomsterindustrin är tillfälligt anställda.¹³ Arbetsstyrkan utgörs huvudsakligen av unga kvinnor.¹⁴ Inkomsten är i regel mycket låg och övertid är ofta ett obligatoriskt inslag vid produktionstoppar. Till följd av det höga antalet tillfälliga anställningar är andelen fackligt anslutna mycket låg. Det rapporteras även om sexuella trakasserier på arbetsplatserna.

Enligt en rapport från Nätverket Rättvis Handel är vissa kemikalier som är förbjudna i USA och EU tillåtna i Kenya. Användningen av dessa bekämpningsmedel innebär stora konsekvenser för både människor och miljö.¹⁵

Experter inom miljöfrågor och arbetsrättsliga frågor, tillsammans med ideella organisationer och den privata sektorn, utvecklade i samarbete därför under 90- och 00-talet en etisk praxis som blomsterindustrin i Kenya bör rätta sig efter. Den frivilliga och privata intresseorganisationen, Kenya Flower Council, var ett resultat av de uppmärksammade förhållandena i produktionen. De plantager som är medlemmar arbetar för en blomsterindustri med uppförandekoder kring anställningsvillkor och miljöhänsyn. 50-60 procent av Kenyas exportörer av blommor är medlemmar i Kenya Flower Council.

Fairtrade började certifiera plantager i Kenya i början av 2000-talet. Det finns också Fairtrade-certifierade plantager i Tanzania, Indien, Ecuador, Zimbabwe och Colombia.

Fairtrade-märkta rosor

Utöver de generella Fairtrade-kriterierna, som gäller alla produktgrupper som det finns kriterier utarbetade för, finns även produktspecifika kriterier för just blommor och krukväxter. Idag är 22 kenyanska blomsterplantager Fairtrade-certifierade. 2008 såldes enligt Fairtrade Foundation i Storbritannien knappt 20 procent av blommorna från de certifierade plantagerna som Fairtrade-märkt, resten såldes som till den "konventionella" marknaden.

Kriterier och certifiering

De internationella Fairtrade-kriterierna utarbetas av Fairtrade Labelling Organisation International (FLO) och baseras på de grundläggande ILO-konventionerna för mänskliga rättigheter i arbetslivet samt syftar till ekonomisk utveckling och ökad miljöhänsyn.¹⁶ Kriterierna bygger även på befintlig nationell lagstiftning kring anställdas rättigheter. Utöver minimikriterier sätts även kriterier som rör långsiktig utveckling och krav på kontinuerliga förbättringar för de anställda (s.k. *utvecklingskriterier*).

Kriterierna för blommor och krukväxter gäller anställd arbetskraft. Utöver ett framförhandlat pris mellan producenten/plantagen och uppköparen innebär certifieringen att uppköparen ska betala en premie på 10 procent av försäljningen, som de anställda får använda för investeringar i socioekonomisk utveckling i lokalsamhället.

Sociala och ekonomiska kriterier

De generella kriterierna för anställd arbetskraft rör anställningsvillkor och de anställdas hälsa och säkerhet på arbetsplatsen. Anställda har rätt att ansluta sig till en oberoende fackförening och lönen skall vara på minst samma nivå som nationellt lagstiftad minimilön eller regional praxis. Diskriminering på grund av etnicitet, kön, ålder, sexuell läggning, religion, politiska åsikter är förbjudet.

De produktspecifika kriterierna för blommor har som tillägg – som minimikriterie – att diskriminering på grund av kön inte får förekomma. Tvångsarbete får inte förekomma och barn under 15 år får inte anställas. Arbetsgivaren ska garantera att de anställda har tillgång till boende alternativt gratis transporter till och från jobbet samt ge anställda rätt till betald semester. Arbetsgivaren skall gratis tillhandahålla den utrustning som krävs för att arbetsplatsen ska vara säker för de anställda. Kraven rör även tillgång och rätt till medicinsk vård.

Kriterier för miljöhänsyn

Producenten/plantagen förbinder sig även genom certifieringen att skydda miljön och invånarna i bostadsområdena inom och runt odlingarna från skadlig påverkan, genom att miljöhänsyn ska vara en del av verksamhetens alla delar. De internationella Fairtrade-kriterierna ställer krav på att producenten långsiktigt skyddar vattentillgången i produktionsområdet och minimerar energiförbrukningen. Kriterierna för bekämpningsmedel följer WHO:s och FAO/UNEP:s listor över förbjudna kemikalier samt PAN:s ”Dirty dozen”.

Certifieringens fördelar

Kenyanska plantager har använt premien från försäljningen av Fairtrade-certifierade rosor på olika sätt. Utbildning är ett område det satsats mycket på, dels för barn till anställda men även för att träna och utbilda anställda inom bland annat ledarskap och ekonomi. Information om HIV/Aids, hälsovård och vård av personer med funktionshinder i lokalsamhället är andra projekt som pengarna använts till. Pengar har även gått till upprustning av gemensamhetsutrymmen som används för fritidsaktiviteter.¹⁷

Tillgången till vatten från Lake Naivasha är en av anledningarna till etableringen av plantager i området. Vattentillgången har minskat kraftigt i och med blomsterindustrin samt till följd av torka. Det är därför viktigt att fokusera på vattenbesparande åtgärder för att skapa en hållbar blomsterindustri. För premien från försäljningen av Fairtrade-märkta blommor har det bland annat gjorts investeringar i vattenbrunnar för att säkra vattentillgången för familjer och skolor i lokalsamhället. Flera plantager är engagerade i

olika projekt för att minska vattenförbrukningen genom bland annat rening och återanvändning, däribland den Fairtrade-certifierade plantagen Longonot.

Dr. David M. Harper, brittisk biolog, har forskat i miljö- och djurliv i Lake Naivasha-området i mer än 25 år och hävdar att exporten av lågprisblommor i området torkar ut landet och menar att allt fler bör köpa Fairtrade-märkta blommor och ta ansvar för en hållbar miljöutveckling som inte torkar ut sjön och drabbar det rika djurlivet.¹⁸ "It is [however] a practical reality, that those producers who hold Fairtrade status, are also the most conscientious and this includes environmental awareness. My opinion is that there are too few of them, so that the lake continues to be degraded by the overall impact of the industry around its shores, even though about 15 percent of the growers are Fairtrade", skriver Harper.

I en uppsats från 2008 menar Kristina Gårdman att Fairtrade-certifieringen har inneburit förändringar på de kenyanska plantager hon besökte. I en jämförelse mellan konventionella och certifierade plantager i Kenya framhåller hon de certifierade odlingarnas tillgång till skyddsutrustning och rent vatten, och att de arbetsrelaterade sjukdomarna var få. Gårdmans slutsats är att det är svårt att förändra rådande strukturella normer och exemplifierar med att kvinnor generellt är underrepresenterade i högre positioner inom blomsterindustrin. Hon lyfter fram att en ökad kunskap och medvetenhet bland anställda kring rättigheter på certifierade plantager i viss mån tenderar att sprida sig till andra närliggande plantager.¹⁹ På så sätt kan Fairtrade-certifierade plantager i längden verka normbildande även för konventionella odlingar i fråga om grundläggande rättigheter för anställda.

Esther Wangari Thiru är anställd på Panda Flowers sedan 15 år. Hon ser skillnader mellan certifierade och konventionella plantager. Bland annat berättar hon att lönerna på vissa andra plantager är lägre och mindre stabila och att rätten till betald semester och föräldraledighet är mindre självklar och påverkas av försäljningen. Hon påpekar även att premien har varit viktig för hennes samhälle och att hon genom en högre lön har fått möjlighet att köpa ett hus och en liten jordlott.

Minskad försäljning av rosor från Kenya

Flera anledningar till minskad produktion och lönsamhet

Flera faktorer har under 2008-09 lett till en minskad export av rosor. Finanskrisen har lett till att efterfrågan minskat, på grund av konsumenternas minskade köpkraft. Enligt en rapport från IMF var Kenya med sina internationella handelsförbindelser ett av de första länderna som negativt påverkades av finanskrisen.²⁰ Dessutom innebar en torka att Kenya tvingades skära ner på bevattningen, vilket i sin tur lett till minskade produktionsvolymmer. Valet i december 2007 medförde omfattande oroligheter i landet under 2008, vilket bland annat fick till följd att många tvingades på flykt och att infrastrukturen för transporter försämrades.

Den minskade exporten kan också ha sin följd av ett större intresse för närproducerat i flera konsumentländer. I Storbritannien har en "anti-flyg-kampanj" fått stor uppmärksamhet, vilket i sin tur kan leda till minskad efterfrågan av flygtransporterade varor. Detta trots att flera rapporter visar att blommor odlade i Afrika och flugna till Europa släpper ut mindre växthusgaser än exempelvis blommor från Nederländerna och Norge på grund av dess naturgasförbrukning i växthusen.²¹

Kenyas blomsterindustri har också påverkats negativt av naturkrafter utöver den inhemska torkan. De extremt kalla månaderna december och januari försvårade distributionen i Europa och begränsade de europeiska konsumenternas köpkraft, en bidragande orsak till att exporten under första kvartalet gick ned med tre procent.²² Flygförbudet i april månad, till följd av det isländska vulkanutbrottet, innebar att transporten och länken till den viktiga europeiska marknaden under en period bröts. Otaliga ton rosor fick slängas dagligen, då de inte hann transporteras i väg i tid och därför blommade ut. Den ekonomiska förlusten under flygavbrottet uppgick till flera miljoner dollar per dag för industrin²³ men skall inte ha inneburit att några anställda på Fairtrade-certifierade plantager sagts upp direkt till följd av vulkanen, utan istället uppmuntrats till att tidigarelägga sin betalda ledighet.²⁴ Andra rapporter indikerar att ca 5000 anställda inom den blomsterindustrin generellt blev uppsagda till följd av askmolnets konsekvenser för flygtrafiken.²⁵

Konsekvenser i Kenya

Uppgifter från Kenya Flower Council indikerar en minskning i efterfrågan under 2009.²⁶ Jane Ngige, VD på Kenya Flower Council, och Joseph Kibuta, som är i ledningen på odlingen Panda Flowers i Kenya, bekräftar att plantager har blivit tvungna att säga upp arbetskraft i och med en minskad försäljning under 2009. Enligt Joseph Kibuta har ett antal plantager även stängt ner helt. Han upplever att efterfrågan minskade tydligt under 2008-09, vilket innebar att blompriserna i stort sjönk med ca 20 procent. Efterfrågan på Fairtrade-certifierade blommor upplevs ha minskat i proportion med konventionellt odlade blommor, men Joseph Kibuta säger att priserna för dessa rosor har varit mer stabila. Hasit Shah, ordförande för Fresh Produce Exporters Association of Kenya, sa i januari 2009 till Capital Business att en stor del av den kenyanska produktionen avsedd för export till Europa istället säljs på den lokala marknaden på grund av en minskande köpkraft internationellt.²⁷

Esther Wangari, rosodlare på Fairtrade-certifierade Panda Flowers i Kenya, berättar att premieintäkterna minskat till följd av en lägre efterfrågan på Fairtrade-märkta blommor. Detta har fått till resultat att investeringar i sociala utvecklingsprojekt har begränsats. Hon påpekar också att lönerna 2009 var betydligt lägre än under tidigare år. Från Panda Flowers säljs knappt 40 procent av rosorna som Fairtrade-märkta. Enligt Esther Wangari är den säkerhet som certifieringen innebär avgörande för konsekvenserna av krisen. På icke-certifierade odlingar har anställda drabbats hårdare av låga löner och där har man inte heller alltid rätt till betald föräldraledighet och semester. Joseph Kibuta på

Panda Flowers påpekar också att det är de som har de minst kvalificerade jobben och är lägst betalda som är särskilt känsliga för svängningarna i efterfrågan.

Kvinnor drabbas hårdare

Ojämställdhet mellan kvinnor och män har i Kenya, liksom i många andra länder, gjort att kvinnor i högre utsträckning anställs i produktionen inom den känsliga exportmarknaden. Samtidigt har genusstrukturer i samhället lett en stor andel kvinnor in i tillfälliga och osäkra anställningar.²⁸ Rådande normer innebär att kenyanska kvinnor anses bättre lämpade än män att arbeta med blommor, och kvinnors inkomster anses ofta vara endast supplementär till hushållets samlade inkomst.²⁹ Att 75 procent av arbetsstyrkan i Kenyas blomsterindustri utgörs av kvinnor – ofta unga – leder till att just kvinnor drabbas hårdare av en minskande blomsterproduktion. Enligt artikeln "In Africa, poverty has a female face" från Världsbanken, är det kvinnorna, inte männen, inom bland annat Kenyas snittblomsindustri, som drabbas hårdast i finanskrisen.³⁰

Tillgänglighet och efterfrågan i Sverige

Importörer inom blomsterbranschen i Sverige upplevde en minskad efterfrågan på blommor på ungefär 15 procent under andra halvan av 2009. Försäljningen av just Fairtrade-märkta rosor har minskat mer än försäljningen inom blomsterindustrin som helhet. Christian Muhr på APH Svenska AB, som är importör av bland annat Fairtrade-märkta rosor, berättar att man som importör ytterst styrs av dagligvaruhandelns efterfrågan på Fairtrade-märkt och att denna efterfrågan sjönk under 2009. Rosor är den enda produktkategori för Fairtrade som uppvisade en minskad försäljning under 2009.

Blomsterhandeln nationellt består av relativt många aktörer och många större butikskedjor har idag externa distributörer som sköter blomsteravdelningen. Norskgårda Plantagen och ICA säljer Fairtrade-märkta rosor under eget varumärke. Plantagen har Fairtrade-märkta rosor i sitt ordinarie sortiment och till försäljning under hela året. Coop och ICA kan, liksom alla andra butikskedjor i Sverige, efterfråga Fairtrade-märkta rosor genom sina distributörer och lyfta fram dessa rosor genom olika former av kampanjer gentemot konsument.

I svensk dagligvaruhandel kommer Fairtrade-märkta rosor i dagsläget i buketter om tio. I praktiken finns det även tillgång till certifierade blandbuketter och andra blommor än rosor, något som syns på utländska marknader. På Fairtrade Sveriges hemsida finns en lista över svenska licenstagare inom blomsterhandeln liksom en karta som visar ett utbud av vilka butiker som säljer Fairtrade-märkta rosor.³¹

Sammanfattning

Finanskrisen, torka, den kalla europeiska vintern och oroligheter i Kenya har inneburit att exporten av både Fairtrade-märkta och konventionellt odlade blommor under 2009 gick ner. Även flygförbudet till följd av det isländska vulkanutbrottet påverkade exporten negativt i april 2010. EU är den största importören av blommor från Kenya och de europeiska konsumenterna spelar därför en viktig roll i att påverka arbetsförhållandena i Kenya.

Rosor är den enda produktkategorin för Fairtrade-märkt där försäljningen minskar. Detta påverkar på flera sätt de anställda i inom produktionen och exporten av blommor. Nedskärningar i produktionen har inneburit att arbetslösheten bland redan socialt och ekonomiskt utsatta människor har ökat. För anställda på Fairtrade-certifierade plantage innebär detta att premien som används till utveckling av lokalsamhället minskar. Lönerna för anställda på såväl konventionella som certifierade plantager har gått ned, vilket framförallt drabbar de som redan har de lägsta lönerna samt de som är tillfälligt anställda. Kvinnor drabbas hårdast, då de är överrepresenterade inom blomsterindustrin.

En fortsatt konsumtion av Fairtrade-märkta blommor innebär att fortsatta krav kan ställas kring anställdas rättigheter och miljöhänsyn. Fairtrade-certifieringen av plantager i Kenya har lett till att producenterna har kunnat starta en lång rad projekt för social, ekonomisk och miljömässig samhällsutveckling. Denna utveckling har skapat ökad medvetenhet hos och press bland icke certifierade plantager att gå i samma riktning.

Rapporter visar att koldioxidutsläppen från rosor odlade i Afrika – trots flygtransporter – är lägre än vid odling i Nederländerna och Norge på grund av energiförbrukningen i växthusen. En kontinuerlig efterfrågan på Fairtrade-märkta produkter bidrar till en produktion som gynnar både anställda och deras familjer, samt lokalsamhället och miljön.

Förslag till fortsatta åtgärder

Nedan presenteras ett antal förslag från Fairtrade Sverige som syftar till att öka försäljningen och utbudet av Fairtrade-märkta rosor på den svenska marknaden, för ett fortsatt arbete för att förbättrade arbets- och levnadsvillkoren för de anställda inom blomsterindustrin i Kenya.

- Ofta säljer inte butikerna själva blommor, utan har leverantörer som säljer blommorna i butiken. Dagligvaruhandelskedjorna skulle därför kunna ställa högre krav på leverantörerna att sälja Fairtrade-märkta blommor som en del i det ordinarie sortimentet.
- Plantagen i Sverige och Mäster Grön i Norge erbjuder kontinuerligt Fairtrade-märkta rosor, något fler butikskedjor och blomsterhandlare skulle kunna ta efter

- Även blomsterbud som erbjuder beställningstjänster över nätet kan erbjuda Fairtrade-märkta snittblommor (som t.ex. Interflora i Storbritannien)
- Handeln skulle kunna ta in fler typer av Fairtrade-märkta blommor – t.ex. gerbera, liljor, nejlikor och blandbuketter. Detta skulle i längden innebära en jämnare efterfrågan över året och därmed färre tillfälliga anställningar hos producenterna
- Om skyltningen av Fairtrade-märkta blommor ges större utrymme i butiken kan en ny och stor grupp konsumenter – som ännu inte känner till att det finns Fairtrade-märkta blommor – börja handla produkten
- Som konsument kan du göra en stor skillnad. Finns det inte Fairtrade-märkta blommor i butiken? Be butiken att ta in sådana och välj dessa nästa gång du handlar.

¹ Fair Trade Center (2007). *Snittblommor*.

Den största importen till Sverige sker från EU, från främst Nederländerna som själva producerar snittblommor (tulpaner) och som dessutom agerar mellanhand för blommor från länder som Kenya.

² Hasit Shah (2007). *Kenyan horticulture, 50 Years, in retrospect*. www.worldbank.org.

³ Kenya Flower Council www.kenyaflowercouncil.org

⁴ Fair Trade Center (2007). *Snittblommor*.

⁵ Wambugu, Munga & Onsomu (2009). *Unemployment in Kenya: A situational analysis and what needs to be done*. Kenya Institute for Public Policy Research and Analysis. www.ke.undp.org

⁶ Population Council. www.popcouncil.org

Human Development Report (2009). *Overcoming barriers; Human mobility and development*. UNDP.

⁷ Benson Kathuri and agencies (20080213). *Flowers Blossom in Time for Valentine*. I: The East African Standard

Kenya Flower Council www.kenyaflowercouncil.org.

⁸ Svensk Handel. *Alla hjärtans dag. Ett litet firande för stora hjärtan*. www.svenskhandel.se/Nyheter-och-press/Nyheter/2008/e6/

⁹ Försäljningsstatistik från Fairtrade Sverige

¹⁰ Hasit Shah (2007). *Kenyan horticulture, 50 Years, in retrospect...* www.worldbank.org.

¹¹ ILO Industrial and Employment Relations Department. *National Labour Law Profile: Kenya*. www.ilo.org

¹² UNDP Kenya (2006). *Kenya National Human Development Report 2006*. www.hdr.undp.org

¹³ Albertsdóttir, Ellen (2009). *Inte så kärleksfulla rosor*. www.rattvishandel.net

¹⁴ Opondo, Maggie (2005). *Emerging Corporate Social Responsibility in Kenya's Cut Flower Industry*. University of Nairobi. http://www.unisa.ac.za/contents/colleges/col_econ_man_science/ccc/docs/Opondo.pdf
www.fairtrade.org

¹⁵ Albertsdóttir, Ellen (2009). *Inte så kärleksfulla rosor*. www.rattvishandel.net

¹⁶ Generic Fairtrade Standards for Hired Labour och Fairtrade Standards for Flowers and Plants for Hired Labour: www.fairtrade.net/standards.html

¹⁷ Fler exempel finns på Fairtrade Foundations hemsida www.fairtrade.org

¹⁸ Science daily (20090214). *Cheap Roses Cost the Earth*.

<http://www.sciencedaily.com/releases/2009/02/090213070917.htm>

¹⁹ Gårdman, Kristina (2008). *Fairtrade and Human Rights in the Kenyan Cut Flower Industry*. Lunds Universitet

²⁰ International Monetary Fund (2009). *Impact of the Global Financial Crisis on Sub-Saharan Africa*. www.imf.org

²¹ Haug, Ohna, Aune & Mwaitulo (2008). *Trade, Environment and Development: Import of Flowers from Africa to Norway*. Noragric, Norwegian University of Life Sciences.

Williams (2007). *Comparative Study of Cut Roses for the British Market Produced in Kenya and the Netherlands*. Cranfield University.

²² Omondi, George (20100412). *Horticulture Seen Recovering from Low Winter Sales*. I: All Africa

Miriri, Duncan / Reuters (20100412). *Kenya flower council eyes sustained earnings in 2010*

²³ Reuters (20100419). *Kenya growers dump tons of roses due flight ban*.

<http://www.reuters.com/article/idUSTRE63I62R20100419>

²⁴ FLO International (20100421).

[http://www.fairtrade.net/single_view1.html?&tx_ttnews\[tt_news\]=132&cHash=2adf29bf58](http://www.fairtrade.net/single_view1.html?&tx_ttnews[tt_news]=132&cHash=2adf29bf58)

²⁵ Reuters (20100419). *Europe flight ban hits Kenya fresh produce exports*.

<http://www.reuters.com/article/idUSTRE63I4FC20100419>

²⁶ Siffror från Kenya Flower Council visar exporten av blommor åren 2007-09. 2007: 93,000 ton, 2008: 97,000 ton och 2009: 87,000 ton. Samt: Riungu, Catherine (20090921). *Now Kenya's flower sector shrinks 33pc after 20-year boom*. I: The East African.

²⁷ Njoroge, Evelyn (20090126). *Global crisis hurting Kenya exports*. Capital Business. www.capitalfm.co.ke/business

²⁸ Barrientos, S (2007). *Gender, codes of conduct and labor standards in global production systems*. I: van Staveren, I., Elson, D, Grown, C. & Cagatay, D. (eds.) (2007). *The feminist economics of trade*. Oxen, Routledge, pp. 239-256

²⁹ Commonwealth Secretary, Gender and Trade (2005). *Kenyan flower production*. www.commonwealth.org

³⁰ The World Bank (20090515). *In Africa, 'Poverty has a female face'*. www.worldbank.org

³¹ Lista över licenstagare finns på Fairtrades hemsida: www.fairtrade.se/cldoc/294.htm

[Tack till Jennie Björstad, för sammanställning av denna rapport.]